

Indholdsfortegnelse

Spiegelman, Art: *Maus*, Forlaget politisk revy, 2005 (orig. 1986/1991)

Levi, Primo: *Hvis dette er et menneske*, Rosinante, 2014 (orig. 1947)

Nemes, László: *Sauls søn*, 2015

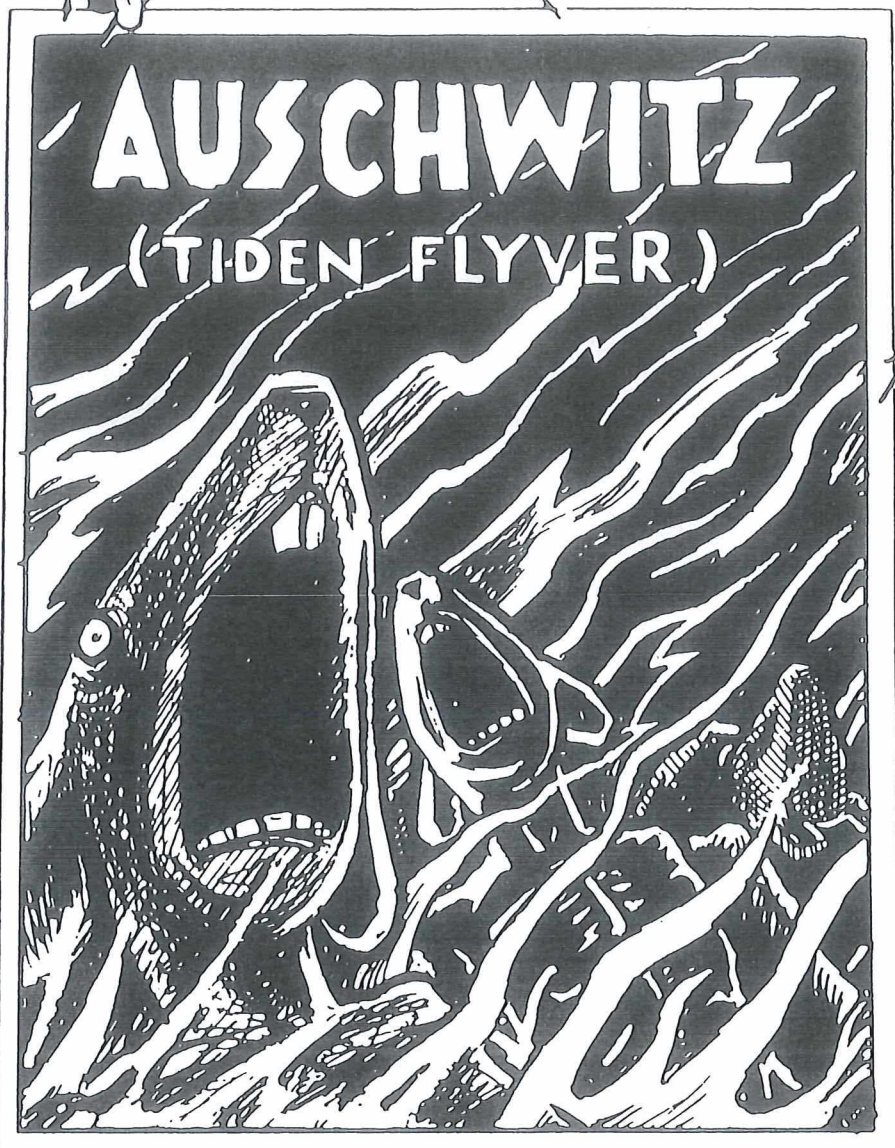
Universal Pictures: *Schindler's List 25th Anniversary - Official Trailer*

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mxphAIJID9U> (05.02.2024)

Spiegelmann, Art: *MAUS*, Forlaget politisk revy, 2005 (orig. 1986/1991)

K A P I T E L T O

Tiden flyver...

Vladek døde af en blodprop i hjertet d. 18 august 1982...
Françoise og jeg blev hos ham i the Catskills dengang i aug. 1979.

Vladek begyndte at arbejde som blikkud i Auschwitz i foråret 1944...
Jeg begyndte på denne side i slutningen af februar 1987.

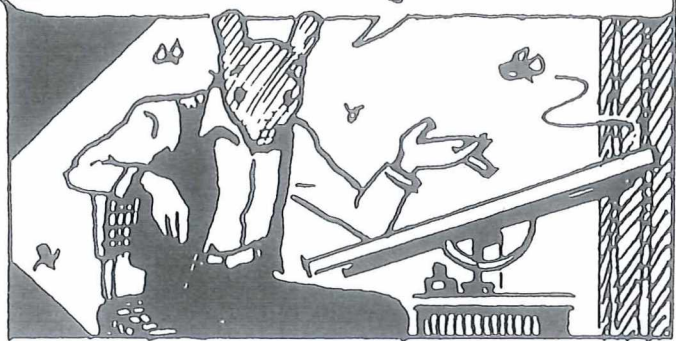

I maj 1987 venter Françoise og jeg barn...

Mellem d. 16 og d. 24 maj 1944 blev mere end 100.000 ungarske jøder gasset i Auschwitz.

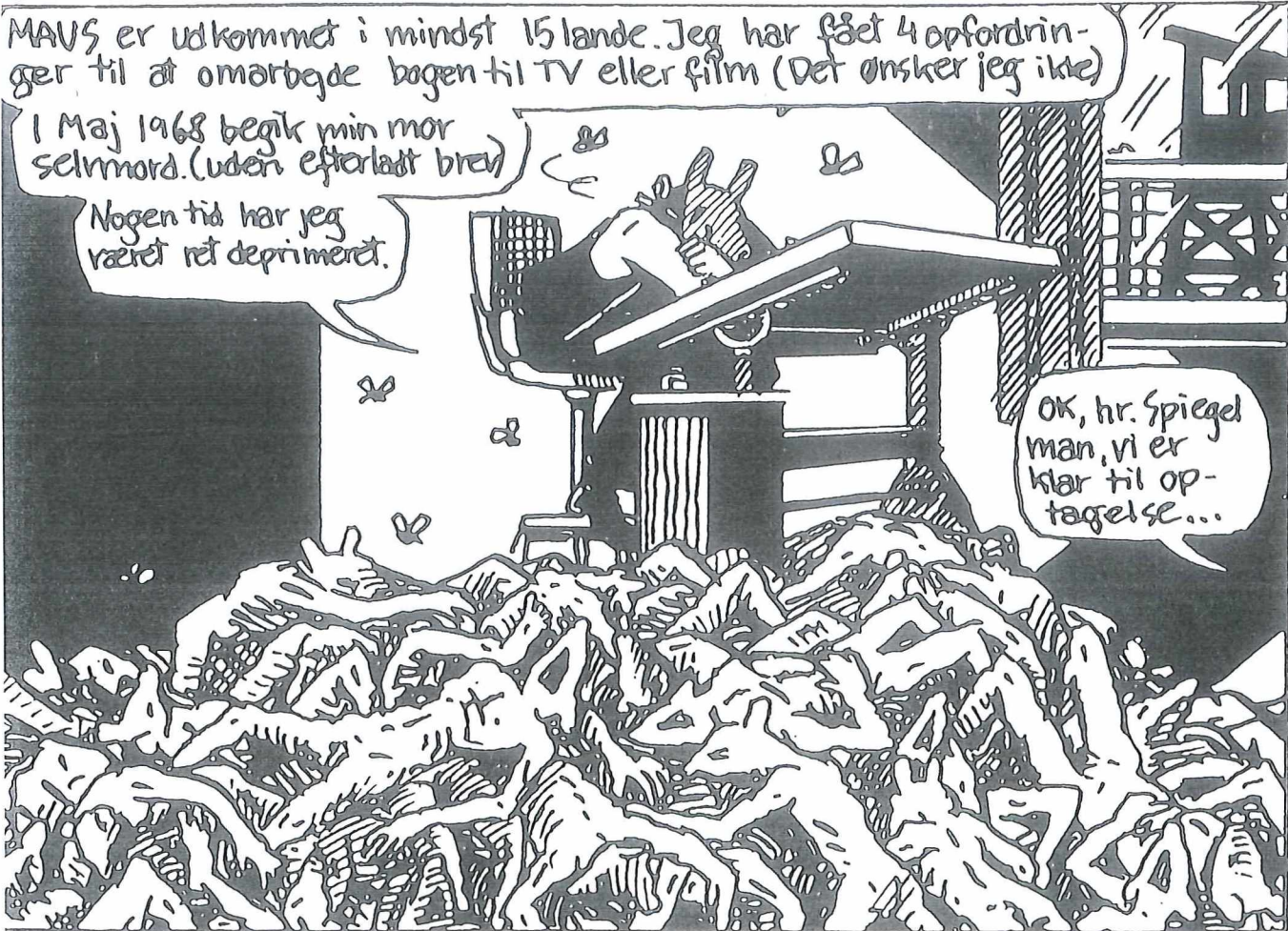
Efter 8 års arbejde blev første del af MAUS udgivet i september 1986. Det var både en anmelder- og kommerciel succes.

MAUS er udkommet i mindst 15 lande. Jeg har fået 4 opfordringer til at omarbejde bogen til TV eller film (Det ønsker jeg ikke)

I Maj 1968 begik min mor selvmord. (uden efterladt brev)

Nogen tid har jeg været ret deprimeret.

OK, hr. Spiegel
man, vi er
klar til op-
tagelse...

Fortæl vore seere om budskabet De vil have ud i Deres bog.

j- jeg tænkte aldrig på at bogen blot skulle være et budskab. Jeg ville ikke OVERBEVISE nogen. Jeg onstrede...

Holocaust hænger mange unge tyskere langt ud af halsen. Alt det skete før de blev født. Hvorfor skulle DE føle sig skyldige?

Men mange af de virksomheder der blomstrede i nazityskland er rigere end nogensinde. Jeg ved ik... Måske skulle ALLE føle skyld. ALLE! FOR EVIGT!

Hvis Deres bog handlede om ISRAEL-jøder, hvilke dyr ville De så tegne?

Artie, baby. Check lige denne aftale. Du får 50% af overskudet. Vi tjener millioner. Din far ville være stolt af dig!

Godt, hva' VIL du HA' flere procenter? Det snakker vi om mand

Fortæl publikum om det er en slags renseelse at tegne MAUS. Har De det bedre?

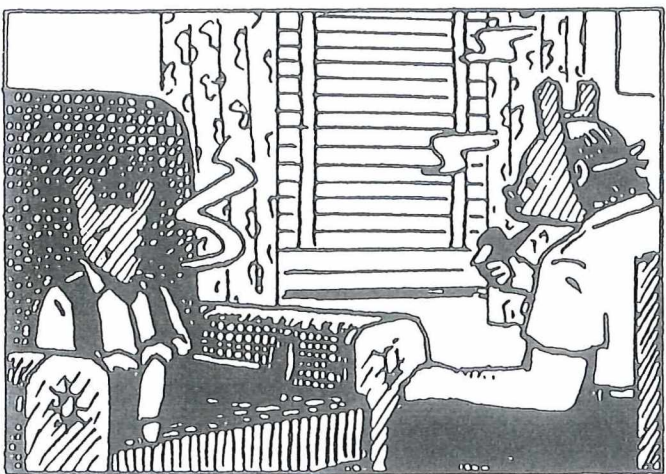

Min bog? Ha! Hvilken bog?? Noget af mig vil hverken tegne eller fortælle om Auschwitz. Jeg kan ikke fremstille det ordentligt og har svært ved at forestille mig det.

Auschwitz.... hm....
hvordan skal jeg forklare?

BOO!

YII!

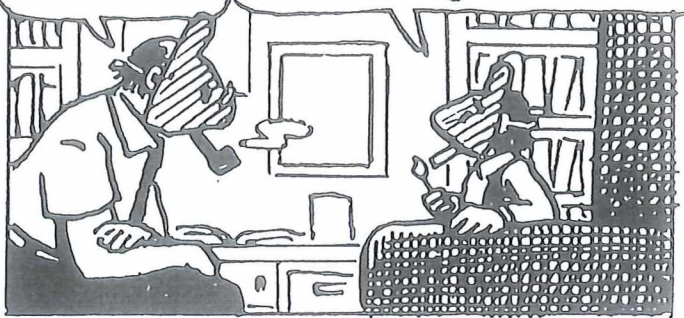

Det føltes næsten sådan.
bare HELE TIDEN! Fra du
trådte ind af porten og
til det var slut.

Hvilken del
af bogen
er du i gang
med nu?

Før arbejdede hos en blikkenslager nær lejren. Jeg aner ikke, hvordan værktøjet så ud. Der findes ingen dokumentation.

Lad mig se. Der var en
klippemaskine, som en kæmpe
papirskærer - og måske
en mekanisk drejebænk.

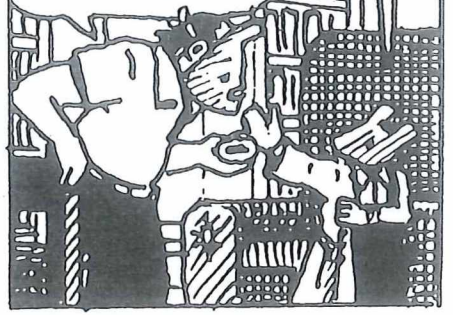
Hvor
VED
du det
fra?

Da jeg var dreng,
arbejdede jeg i en
værktøjsbutik i
Tjekoslovakiet.

Men det er
vel at være
sent og jeg skal
lufte hunden.

Ok, vi
ses om
en uge...

Puh-ha. Jeg
forstår ikke
helt hvorfor...

men jeg får det bedre af moderne med Pavel....

Måske kunne jeg tegne værktøjet uden drejebænken. Jeg hader at tegne maskiner.

Og så...

JEG HAVDE DET FINT MED DEN ANDRE DER

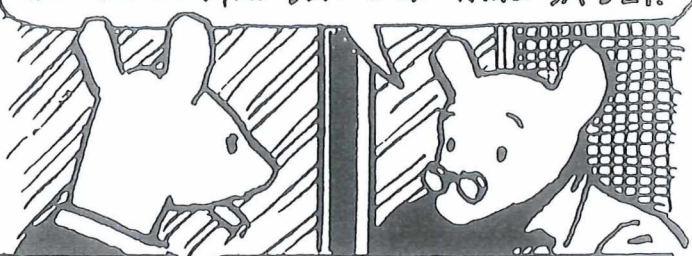

DE HAVDE ANSAT DEN POLAKKER FRA NABOLAGET. IKKE FANGER, MEN DEN SPECIELLE BYGNINGSHÅNDVERKERE...

LEDEREN AF DEN VASKERI I AUSCHWITZ VAR EN FIN FYR, HAN KENDTE MIN FAMILIE FRA FØR DEN KRIG...

FRA HAM FIK JEG DEN CIVILE TØJ TIL AT SMUGLE UD UNDER UNIFORMEN. JEG VAR SÅ TYND, AT DEN VAGT IKKE SÅ DET.

HER YIDL. JEG HAR ET STORT STYKKE OST TIL DIG.

EN GAVE? TAK FOR DET SPIEGELMAN.

HVA' HAR DU MERE? ET BRØD? DU MÅ VÆRE EN RIG MAND.

STOP! JEG SKAL BRUGE DET TIL AT BETALE HAM DER SKAFFEDE MIG OSTEN.

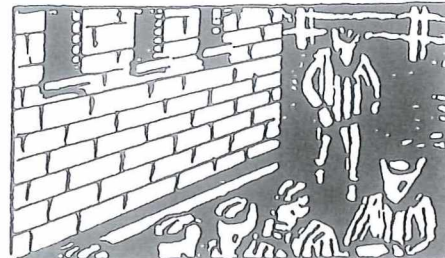
HAN VAR SÅ GRÅDIG DEN YIDL. HAN VILLE HA' DET HELE SELV. MEN JEG VAR OGSÅ SULTEN.

ALLE VAR SÅ SULTNE DEN HE-
LE TID, AT VI IKKE VISTE
HVAD VI GJORDE...

...TIL DEN MORGENMAD
VI FIK KUN EN BITTER
DRIK BRYGGET PÅ RØDDER.

JEG VÅGNEDE FOR ALLE
ANDRE FOR AT NÅ AT KOM-
ME PÅ TOILET OG FÅ LIDT TE.

EN GANG OM DAGEN FIK VI RØESUPPE.
DE FØRSTE I DEN KØ FIK KUN DET
RENE VAND, SÅ DET VAR IKKE GODT.

RØR RUNDT!

SENERE I DEN KØ FIK MAN GO-
DE TING FRA BUNDEN.

SIDST DU-
EDE HELLER
IKKE ...

...FOR TIT VAR DER IN-
GEN SUPPE TILBAGE

DE BLENDEDE MEL MED SÆVSMULD
VI FIK KUN EN GANSKE LILLE
STYKKE TIL DEN HELE DAG.

DE FLESTE SLUG-
TE DET STRAKS.
MEN JEG GEMTE
ALTID DET HALVE.

EN GANG OM DAGEN VI
FIK DEN LILLE STYKKE
MEGET TØRT BRØD.

OM AFTENEN FIK VI MUGGEN ØST ELLER SYLTETØJ. HVIS VI VAR HELDIGE FIK VI NOG
LE GANGE OM UGEN EN BID PØLSE SÅ STOR SOM 2 FINGRE. KUN SÅ LIDT FIK VI.

HVIS DU SPISTE HVAD DU
FIK, VAR DET KUN NOK TIL
AT DØ LIDT LANGSOMMERE.

HVER MORGEN OG AFTEN VAR DER APPEL. DE TALTE DEN LEVENDE OG DEN DØDE, FOR AT SE OM NOGEN MANGLEDE.

SOMMETIDER STOD VI DEN HELE NAT, MENS DE TALTE OG TALTE...

HVER DAG FÅ DEN APPEL
DER VAR EN GAMMEL FYR
DER BEKLAGEDE SIG...

JEG HØRER IKKE TIL HER MEL-
LEM ALLE DE JØDER OG POLAKKER

JEG ER TYSKER LIGESOM JER!

KEJSEREN HAR
DEKORERET MIG.
MIN SØN ER
TYSK SOLDAT!

MEN DE BARE LO
OG SLOG HAM.

VAR HAN VIR-
KELIG TYSKER?

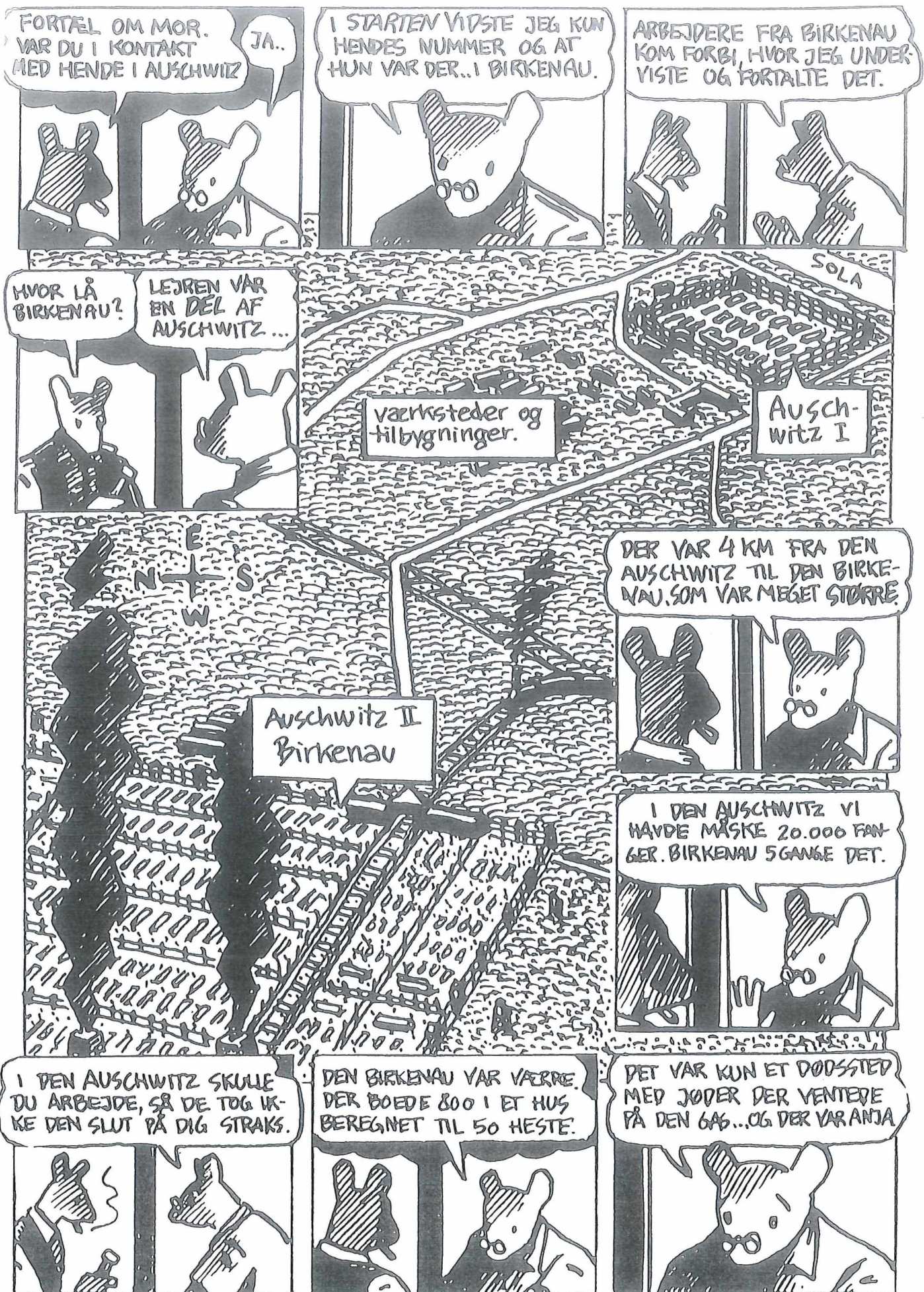
HVEM VED,
DER VAR OGSÅ
TYSKE FANGER...
MEN FOR DEN
TYSKERE FYREN
VAR EN JØDE.

ENGANG STOD HAN IKKE HELT
STILLE. OG DEN VAGT SLÆBTE
HAM VÆK. HAN SKUBBEDE
HAM OMKULD OG TRAMPEDE
HAM HÅRDT PÅ NAKKEN...

ELLER MÅSKE
DE SENDTE HAM
I DEN GAS, JEG
HUSKER DET IKKE.
MEN DE GJORDE
DET AF MED HAM
OG HAN BEKLA-
GEDE IKKE MERE

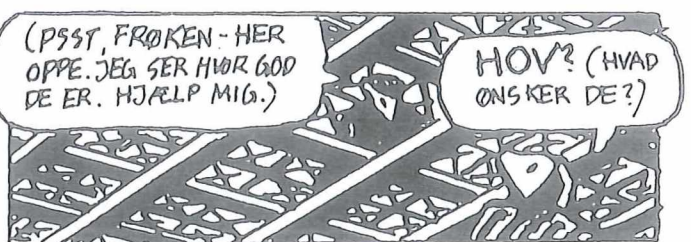

HUN VAR UNGARER DEN MANCIE
OG ARBEJDEDE SOMMETIDER DER.
SMUK. EN STOR BLOND PIGE. OG KLOG.

HVER DAG SÅ JEG. EFTER 4 UGE KOM HUN.

ET PAR DAGE EFTER KOM MANCIE IGEN.

HUN FORTALTE, AT DEN KAPO GAV HENDE ARBEJDE, SOM HUN IKKE KUNNE MAGTE.

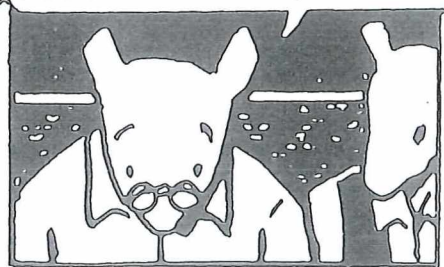
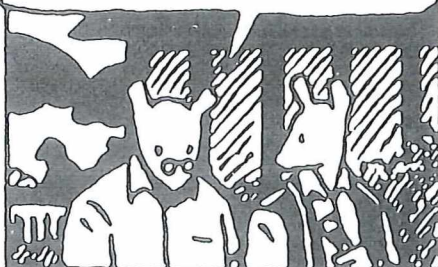
SELV FOR MIG DEN GRVDER VAR FOR TUNGE, OG ANJA-HUN VAR SÅ LILLE - VAR DET UMULIGT.

JEG SKREV TIL HENDE: "JEG TÆNKER KONSTANT PÅ DIG." OG SENDTE 2 STYKKER BRØD.

HVIS DEN SÅ SÅ, AT HUN SMUGLEDE MAD IND I DEN LEJR, HUN VILLE BLIVE SKUDT STRAKS. MEN HUN GJØRDE DET ALTID.

HUN SAGDE. "HVIS TO ELSKER HINANDEN SÅ MEGET SÅ MÅ JEG HJÆLPE DEM."

HVER DAG HÅBEDE JEG AT MØDE DEN MANCIE IGEN...

JEG HAR LIGE LÆST OM LEJR-
ORKESTERET, DER SPILLEDE NÅR
I MARCHEREDE UD AF PORTEN.

ET ORKESTER?...

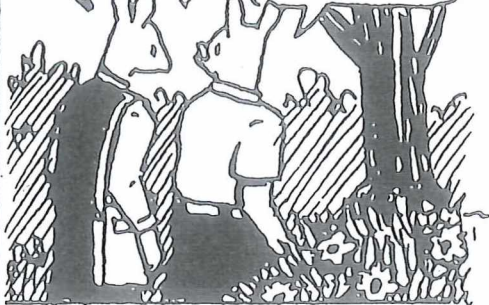

NEJ. JEG HUSKER KUN DEN MARCHEREN, IKKE ORKESTER...

ANER DET IK,
MEN DET ER VEL-
DOKUMENTERET.

NEJ, VED DEN
PORT JEG HØR-
TE KUN DEN
VAGTER RÅBE

TALTE
DU NOGEN-
SINDE MED
EN AF
VAGTERNE?

ACH! DET VAR
UNDER DERES
VÆRDIGHED. VI
VAR IKKE ENGANG
MÆND. MEN EN..

HVIS HAN TALTE, SVAREDE JEG SELVFLØGELIG. HAN HAVDE HJERTE.

GUTEN MORGEN. FORÅR-
LIFTEN MINDER MIG OM
MIN HJEMEGN... NÜRNBERG.

JA, JEG HAR VÆRET
DER ENGANG. SMUK BY.

ENGANG VAR HAN VÆK NOGLE DAGE...

DE ER BLEG,
ER DE SYG
HR SOLDAT?

NEJ... JEG...
ARBEJDEDE I
BIRKENAU.

JA... JEG HAR HØRT,
HVAD DER GÅR
FOR SIG DER...

HOLD KEFT!

OG SÅ TURDE HAN ALDRIG SNACKE MERE.

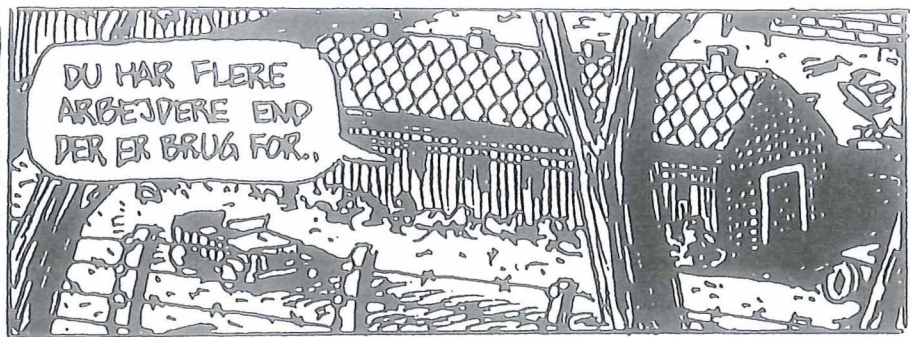

DA JEG BESØGTE DEN
ANJA, SÅ JEG SELV HØR-
DAN DER VAR...

DU
SÅ
ANJA?

JA, TIT KOM DER EN SS'ER TIL DEN BLIKKENSJAGER STED.

DU HAR FLERE
ARBEJDERE END
DER ER BRUG FOR.

SKAF IO FANGER TIL AN-
DET ARBEJDE I HØVED-
LEJREN.

GODT... TAG
HAM HER...
OG HAM HER.

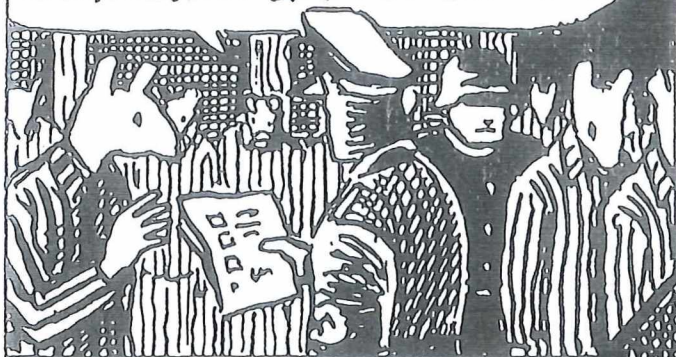

OG- VENT! IKKE HAM DER!
HAN ER EN AF MINE BEDSTE TAG-
DÆKKERE. TAG HAM... OG HAM...

DE UHELDIGE FIK DEN DÅRLIGE JOBS,
MEN DEN YIDL BESKYTTEDE MIG.

... SEND ET HOLD TIL SEKTOR BII
I BIRKENAU. NOGLE AF TAGENE I
KVINDELEJREN ER BRUDT SAMMEN.

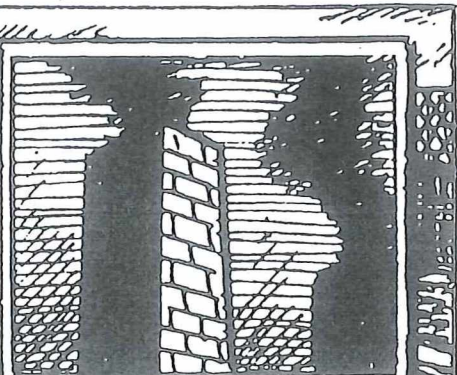

LAD MIG TAG
TIL BIRKENAU.
JEG VIL GERNE.

TAG AFSTED, SPIEGELMAN
OG KOM ALDRIG IGEN. JEG
DROPPER MINE BEDSTE
FOLK OG SKÅNER DIG
HYVORFOR?

SÅ GIK VI TIL DEN BIRKENAU.
JEG VAR DER FØRSTE GANG I
DEN SOMMER 1944.

TUSINDVIS - HUNDREDE-
TUSINDVIS AF UNGARE-
RE ANKOM PÅ DEN
TID.

INDE I LEJREN VI RÅBTE NAVNE. MÅSKE NOGEN VIDSTE OM VORE ELSKEDE VAR I LIVE.

JEG VAR SÅ GLAD. NOGEN HENTEDE DEN ANJA.

JEG VAR KUN FÅ GANGE I DEN BIRKENAU. OG EN GANG
HARDE JEG VIRKELIG PROBLEMER. JEG PASSEREDE ANJA...

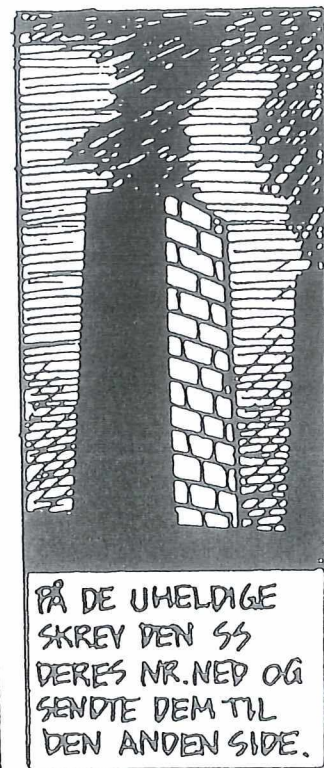
EN VAGT RÅBTE MIG AN:

HVIS DU STADIG VAR ARBEJDSDUELLIG, FIK DU NY UNIFORM OG
ARBEJDE INDIL NÆSTE SELEKTION...

DEN ANDEN SELEKTION SKETE I DEN BARAK.
I SENGEN OVER MIG LÅ EN BELGIER.GOD FYR.

DE UDTOG IGEN DEN JØDER
TIL DEN SELEKTION. IGEN JEG
KOM TIL DEN GODE SIDE, MEN
DEN BELGIER HAVDE MÅSKE
UDSLÆT. DE SKREV HANS NR...

DE KUNNE HENTE HAM NÅR SOM
HELST. HAN SKREG DEN HELE NAT.

HULK

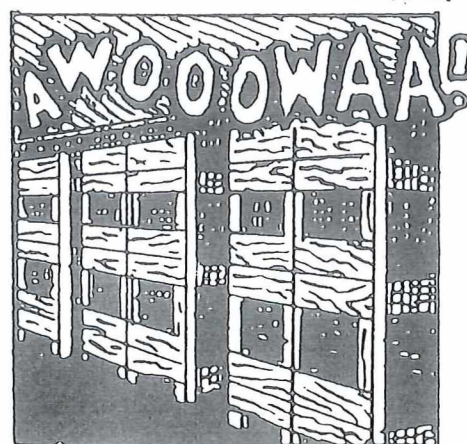
HØR HER. DE SLÅR
OS ALLE IHJEL.
DIG I DENNE UGE
MIG I DEN NÆSTE
UGE...

...INGEN AF OS KAN UND-
GÅ DET. VÆR TAPPER...
OG HVEM VED, MÅSKE ER
DET SLET IKKE DIN TUR...

MEN SENERE BEGYNDTE HAN.

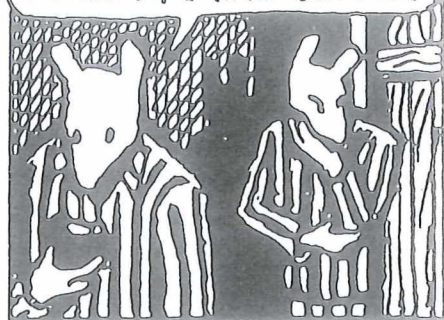
HVA' KUNNE JEG GØRE?
JEG KU' IKKE BE' TYSKERNE
LADE HAM VÆRE... OG NÆ-
STE DAG, DE TOG HAM.

PÅ VÆRKSTEDET HAVDE JEG STADIG PROBLEMER MED YIDL.

EN MASSE AF DE POLSKE FANGER ER SENDT TIL LEJRE I DAS REICH. DE TOG NOGLE AF MINE BEDSTE.

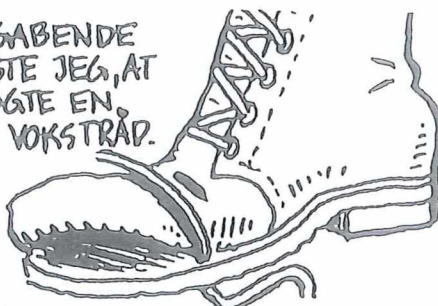

JEG LØB TIL VÆRKSTEDS-KAPOEN STRAKS.

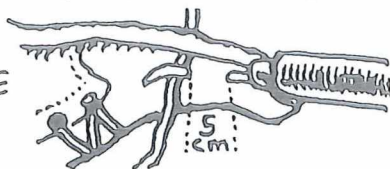
JEG HAVDE LÆRT SKOMAGERI AF MIN FÆTTER MILOCH I DEN GHETTO-SKOMAGERI.

TIL EN GABENDE SÅL, VIDSTE JEG, AT MAN BRUGTE EN DOBBELT VOKSTRÅD.

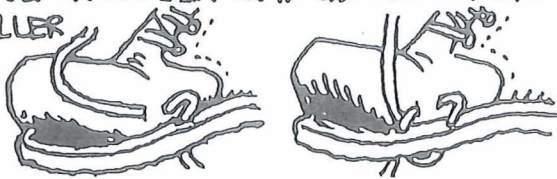

LAV SÅ DEN HUL OG TRÆK DEN TRÅD KUN HALVT IGennem

PÅ DEN ØVERSTE DEL LAVDE MAN OGSÅ TO HULLER...

...OG TRÆK DEN TRÅD GENNEM DISSE HULLER

KRYDS DEN TRÅD FRA TOP TIL BUND, STRIK DEN BEGGE ENDER GENNEM ET NYT HUL I DEN SÅL OG GENTAG TIL SKOEN ER LUKKET

... SÅDAN! OG DU KAN NÆSTEN IKKE SE DEN HAR FÆT SYNINGER!

OG SÅ VAR JEG SKOMAGER. JEG HAVDE
DEN PRIVATE OG VARME STED AT VÆRE...

JEG SKULTE DEN STØVLE OG TOG DEN MED
TIL EN RIGTIG SKOMAGER I AUSCHWITZ.

NÆSTE DAG VAR DEN
GESTAPO'S STØVLE FÆRDIG.

HAN EFTERLOD DEN
STØVLE UDEN ET ORD.

DE KUNNE BEDRE LI' AT JEG LAVEDE DEN
SKO END AT DEN VÆRKSTED I LEJREN GJORDE.

JEG KUNNE FIKSE SÅLER OG HELE, MEN
DEN GESTAPO'S BEHØVEDE EN SPECIALIST.

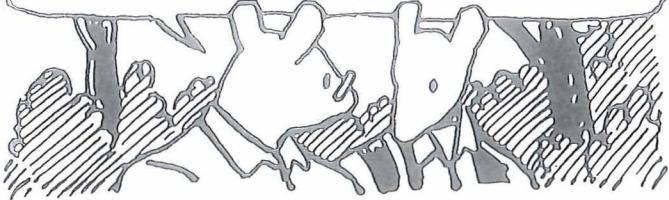
OG KOM TILBAGE MED EN HEL PØLSE.

VED DU HVAD DET VAR, DEN HELE PØLSE?
MED DEN SKO-KNIV JEG SKAR EN STYKKE
OG SPISTE SÅ JEG BLEV EN SMULE SYG.

JEG KUNNE IKKE MERE FORTSÆTTE DEN SMUGLERGESCHÄFT MED DE POLSKE ARBEJDERE, MEN JEG VAR DOG HELDIGT STILLET.

LIDT AF DEN MAD GEMTE JEG TIL DEN KAPO.

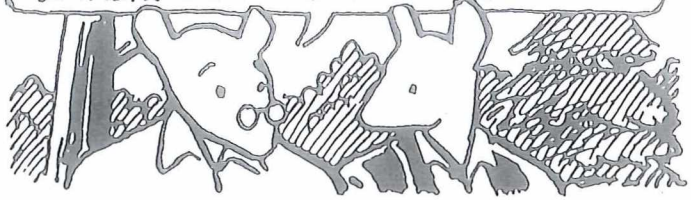

JEG HAR SKAFFET NOGLE ÆG - HA' ET?

SIKKER EN VENLIG JØDE. VI KAN KOGE DEM PÅ MIN OVN.

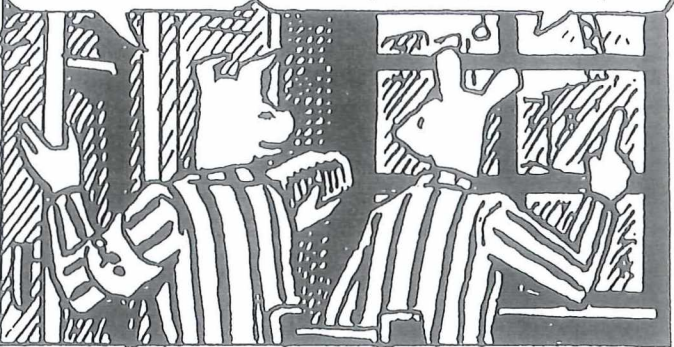
HVIS DU VIL LEVE, ER DET GODT AT VÆRE VENLIG

DEN GESTAPO MED DEN STØVLE ANBEFÅLEDE MIG TIL SINE VENNER OG DE BETALTE MIG MED DEN MAD.

HER ER LIDT BRØD TIL VORES MÅLTID.

FINT! SIG MIG, HVAD ER ALLE DE NYE BYGNINGER DERovre TIL?

BARE NYE VÆRKSTEDER. DE UDVIDER UNION WERKE'S AMMUNITIONS-FABRIK...

DE OPFØRER OGSÅ NOGLE BARAKKER FOR AT KUNNE FLYTTE KVINDelige ARBEJDERE HEROVER.

M-MIN KONE ER I BIRKENAU. MÅSKE KUNNE JEG SKAFFE HENDE IND DERovre!

HA! UMULIGT! DET VILLE KOSTE EN FORMUE I BESTIKKELSE.

HAN PAKKEDE EN ØST UD OG SPISTE SELV ET STYKKE.

UNDskyld! MÅ JEG FÅ DET STYKKE PAPIR?

SELVfØLGELIG. DU KAN FÅ PAPIRET MEN IKKE ØSTEN!

JEG MÅTTE SKRIVE TIL DEN ANJA.

I ANJAS BARAK VAR MÅSKE 1000 KVINDER OG EN OND KAPO, DER SLOG ALLE DER KOM TÆT PÅ.

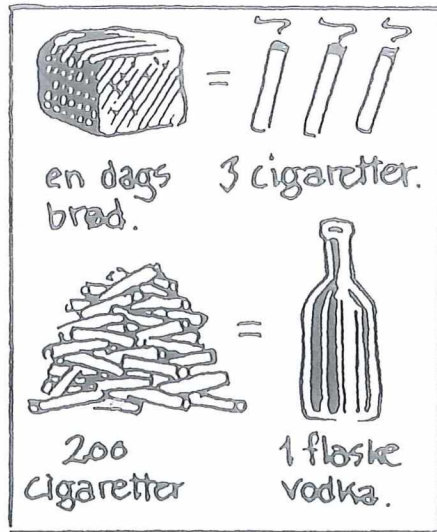

JEG TÆNKTE HVOR GLAD JEG VILLE BLIVE VED AT FÅ DEN ANJA OVER I DE NYE BARAKKER.

DET KUNNE "ORDNES" FOR 100 CIGARETTER OG EN FLASKE VODKA, MEN DET VAR EN FORMUE.

HVORDAN FIK DU CIGARETTER?

ARBEJDERNE FIK 3 HVER UGE.

JEG SULTEDE LIDT FOR AT SKAFFE ANJA OVER.

MEN EN GANG JEG KOM FRA DEN ARBEJDE

FOR ANDEN GANG BEGYNDTE JEG SÅ AT SAMLE EN FORMUE TIL BESTIKKELSE FOR AT BRINGE DEN ANJA TÆT TIL MIG. I OKT. 44 SÅ JEG 1000 KVINDE I BARAKKERNE.

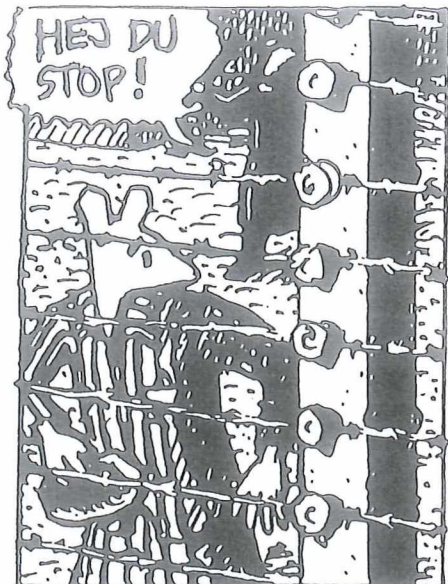
NÅR INGEN SÅ DET, SÅ GIK
JEG FREM OG TILBAGE TIL
JEG SÅ HENDE PÅ AFSTAND.

HUN GIK OGSÅ FREM OG
TILBAGE, INDTIL DET VAR SIK-
KERT AT SAMLE MADEN OP.

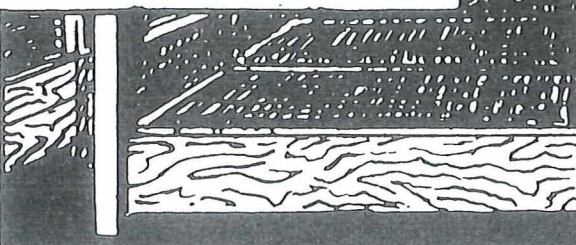

MEN EN GANG GIK DET GALT.

HUN LØB - HUN VISTE IK-
KE HVOR - IND I SIN BLOK.

KUN DEN ANJA'S VENINDE
GJORDE RENT DERINDE...

JEG VED, AT DU ER HER
ET ELLER ANDET STED.
JEG SLÅR DIG IHJEL, SÅ
SNART JEG FINDER DIG!

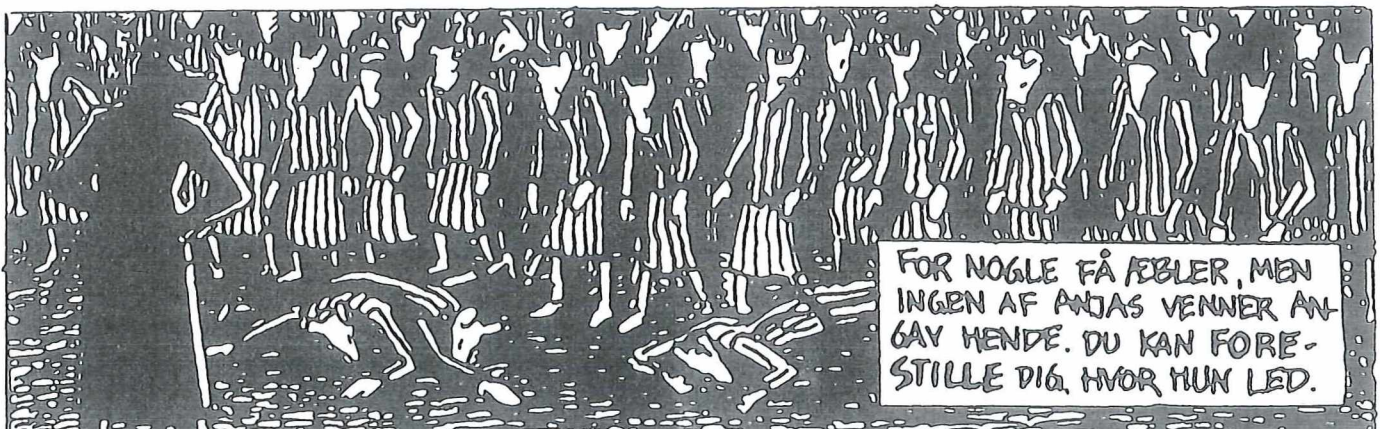

TIL DEN AFTENAPPEL KOM HUN IGEN DEN KAPO.

HUN LOD DEM LØBE OG HOPPE OG BUKKE INDTIL DE IKKE KUNNE MERE. OG SÅ IGEN.

VI BAR KÆMPESTEN FREM OG TILBAGE OG GRAVEDE DEN
HULLER. FORSKELLIGT HVER DAG OG DOG ENS. MEGET HÅRDT.

DE SLOG ALDRIG MIG, FOR JEG
BRUGTE ALLE DEN MUSKLER.

MEN JEG VAR BLEVET FOR TYND
OG SÅ KOM IGEN DEN SELEKTION.

JEG LØB DIREKTE TIL DEN TOILET. HVIS DE SÅ EFTER
JEG HAVDE BARE DEN DÅRLIG MAVE.

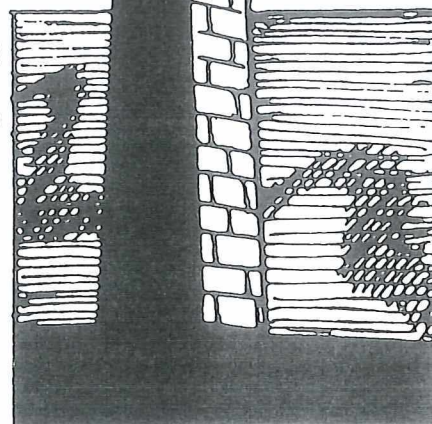

1944	
MAR	Kwarantæne
APR.	
MAY	
JUNI	
JULI	Blikkenslager
AUG.	
SEPT	Skomager
OKT.	
NOV	Håndt ar

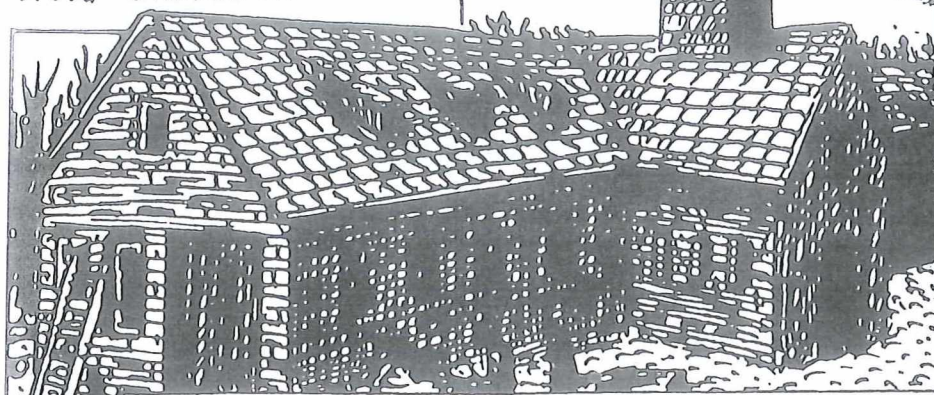

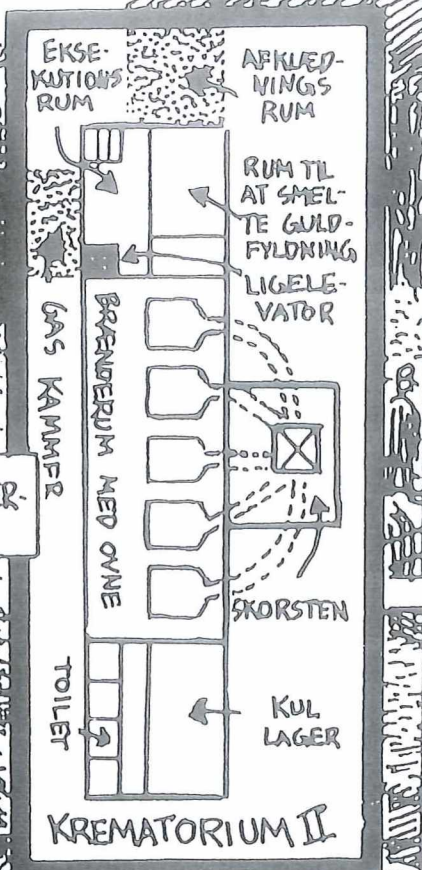
JEG VAR DEN ØJENVIDNE.

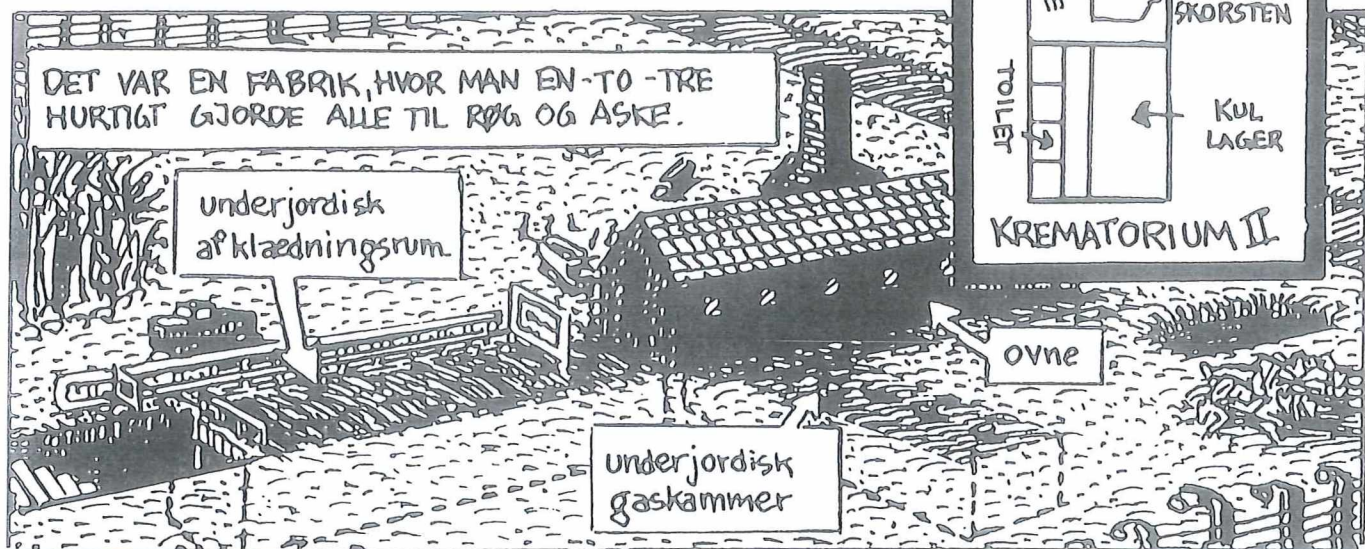
JEG VAR I EN AF DE 4 KRE-
MATORIER. DET LIGNEDE ET
STORT BAGERI...

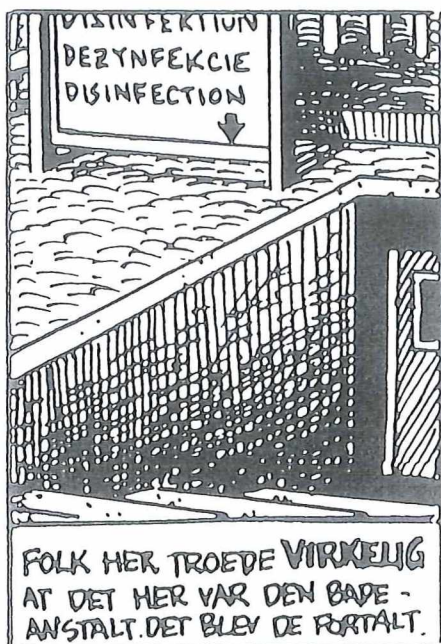
FRA GASRUMMENE I DEN KÆLDER VI SKULLE FJER-
NE ALT TIL VENTILATION.

DET VAR EN FABRIK, HVOR MAN EN-TO -TRE
HURTIGT GJORDE ALLE TIL RØG OG ASKE.

DE SPECIALFANGER ARBEJDEDE ISOLERET HER. DE FIK BEDRE BRØD, MEN KUN I FÅ
MÅNEDER, SÅ BLEV DE SELV SENDT UD AF SKORSTENEN. EN AF DEM VISTE MIG DET HELE

DE ANKOM TIL ET STORT RUM OG SKULLE AFKLÆDE SIG DEN
TØJ. DET LIGNEDE ET RIGTIGT STED.

ALLE BLEV MAST IND I DEN BRUSERUM, DEN DØR BLEV
LUKKET TÆT, OG DEN LYS GJORT MØRK.

FYREN DER ARBEJDEDE DER, FORTALTE MIG...

DEN KROPPE KOM MED EN ELEVATOR TIL ALLE DE MANGE ØV-
NE - OG I HVER ØVN BRÆNDTE 2 ELLER 3 AD GANGEN.

OG DE, DER ENDE I DEN GASKAMMER, FOR DE BLEV SKUB-
BET I GRAVENE, DET VAR DE HELDIGE AF DEM.

DEN FANGER DER ARBEJDEDE DER HÆLDT BENZIN OVER DE LEVENDE OG DE DØDE.

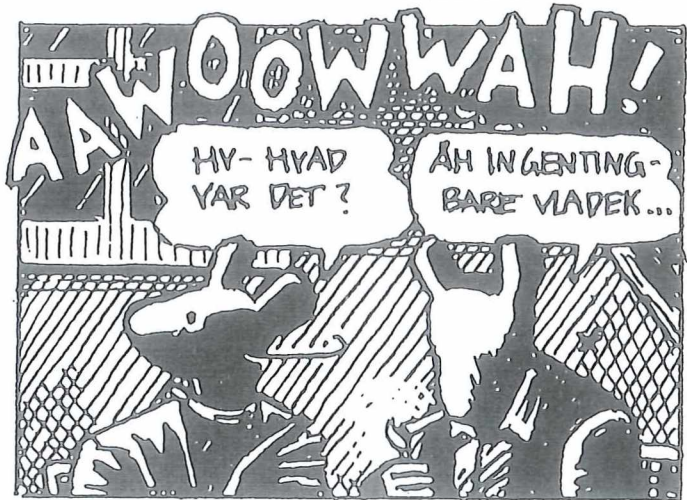

Samme nat...

Levi, Primo: *Hvis dette er et menneske*, Rosinante, 2014 (orig. 1947)

2. PÅ BUNDEN

5

Det sidste stykke vej tog cirka tyve minutter. Så standsede lastbilen og vi så en stor dør, og over den en strålende oplyst indskrift (mindet om den hjemsøger mig stadig i drømme): *Arbeit Macht Frei*, arbejde giver frihed.

Vi kravlede ned, de lod os gå ind i et stort bart værelse, kun nødtørftigt opvarmet. Hvor var vi dog tørstige! Den svage rislen af vand i radiatorerne gør os ude af os selv. I fire dage har vi intet fået at drikke. Der er endda en hane; over hanen et skilt der siger, at det er forbudt at drikke vandet fordi det er forurenset. Sludder! Det må være en fejl, det skilt. De ved at vi er ved at dø af tørst, og de anbringer os i et rum, og der er en vandhane og et *Wassertrinken verboten-skilt*². Jeg drikker og opfordrer
15 kammeraterne til at gøre det samme. Men jeg må spytte det ud, vandet er lunkent og sødligt, og det smager af sump.

Det er helvede. I dag, i vor tid, må helvede være sådan. Et stort tomt rum. Vi er trætte, står ret op og ned foran en hane der drypper, og vi kan ikke drikke vandet, og vi venter på noget som helt sikkert bliver forfærdeligt, og der sker ingenting, og
20 der bliver ved med ingenting at ske. Hvad skal man tænke? Man kan ikke tænke længere; det er som at være død allerede. En eller anden sætter sig på gulvet. Tiden går dryp for dryp.

Vi er ikke døde. Døren går op og en SS'er træder ind. Han ryger. Han ser sig langsomt omkring og spørger: "Wer kann Deutsch?"³ En af os, som jeg ikke har set
25 før, og som hedder Flesch, går frem. Han skal åbenbart være tolk for os. SS'eren holder en lang rolig tale; tolken oversætter. Vi skal stille os i to rækker med fem i hver, og der skal være to meter mellem os. Så skal vi tage tøjet af og lægge det i to bylter, uldklæder til den ene side og resten til den anden. Vi skal tage skoene af og passe godt på at ingen stjæler dem.

Hvem skulle stjæle dem? Hvorfor skulle man stjæle sko? Hvad med vores pa-
30 pirer, de få ting vi har i lommerne, vores ure? Vi ser alle på tolken, og tolken spørger tyskeren, og tyskeren ryger videre og ser lige igennem ham som var han usynlig, som om han ikke havde sagt noget.

Jeg havde aldrig set gamle mænd nøgne. Hr. Bergmann gik med brokbind og
35 spurgte Flesch om han også skulle lægge det. Tolken tøvede. Men tyskeren havde forstået, pegede på en eller anden og sagde noget meget alvorligt. Vi så tolken synke en gang, så sagde han: "Officeren siger, tag brokbindet af, du kan altid få hr. Coens." Af Flesch's bitre måde at sige det på forstod vi at det måtte være tysk humor.

1 Karon: i græsk mytologi en færgemand, der sejler de døde til dødsriget Hades

2 *Wassertrinken verboten*: Det er forbudt at drikke vand

3 *Wer kann Deutsch?*: Hvem kan tysk?

Så kommer der en anden tysker, og han siger vi skal lægge skoene i et bestemt hjørne, og vi lægger dem hvor han siger, for nu er det hele forbi og vi føler os uden for denne verden, og det eneste vi kan gøre er at adlyde. En eller anden kommer med en kost og fejer alle skoene væk, ud ad døren i en stor bunke. Han er sindssyg, han blander dem sammen, ni og halvfems par, de bliver aldrig til par igen. Yderdøren går op, en isnende vind fyger ind i rummet, og vi er alle nøgne og dækker os med armene. Vinden blæser kraftigt og døren smækker i. Tyskeren åbner den igen og står interesseret og ser på hvordan vi vrider og vender os for at undgå vinden, den ene bag den anden. Så går han sin vej og lukker døren efter sig.

Nu begynder anden akt. Fire mænd med barberknive, sæbebørster og klipmaskiner tramper ind i rummet. De har sribede bukser og jakker på, og et nummer fastsyet på brystet. Måske tilhører de samme slags som dem vi så tidligere på aftenen (eller var det i går aftes?), men de her er stærke og sunde. Vi stiller mange spørgsmål, men de griber fat i os, og i løbet af nul komma fem er vi barberede og pilskaldede. Hvor ser vores ansigter dog komiske ud uden hår! De fire mænd taler et sprog som ikke synes at være af denne verden. Det er bestemt ikke tysk, for lidt tysk forstår jeg.

Endelig går en anden dør op. Og her står vi, indespærrede, nøgne og kronragede, med fødderne i vand. Det er et bruserum. Vi er alene. Langsomt fortager bløffelsen sig og vi begynder at tale. Alle stiller spørgsmål og ingen svarer. Hvis vi står nøgne i et bruserum må det betyde at vi skal i bad. Hvis vi skal i bad betyder det at de ikke vil slå os ihjel endnu. Men hvorfor lader de os stå op hele tiden? Hvorfor giver de os ikke noget at drikke? Hvorfor forklarer de os ingenting? Vi har hverken tøj eller sko på, men står her alle sammen, nøgne og med fødderne i vand. Det er koldt, vi har rejst i fem dage og kan ikke engang sætte os.

Og hvad med vores kvinder?

Ingeniør Levi spørger mig om jeg tror vores kvinder ser ligesådan ud i dette øjeblik, og hvor de er, og om vi vil få dem at se igen. Jeg svarer ja, for han er gift og har en lille pige. Selvfølgelig får vi dem at se igen. Men min inderste tanke er at alt dette er et stort skuespil for at håne og ydmyge os, og at det er klart de vil slå os ihjel. Den der tror, at vi slipper levende fra det her, er gal, har ædt deres lokkemad, men ikke jeg. Jeg har forstået at det snart vil være ude med os, måske netop i dette rum, når det keder dem at se os trippe nøgne rundt i vandet, eller prøve at sætte os på gulvet, men der ligger der tre tommer iskoldt vand, så det kan vi ikke.

Vi vandrer formålsløst frem og tilbage, og vi taler. Alle taler, og det lyder frygtelig højt. Døren går op og en tysker træder ind. Det er underofficeren fra før. Han taler hurtigt og tolken oversætter. – Underofficeren siger at I skal være stille. Det her er ingen rabbiner-skole¹. Man ser ordene, som ikke er hans, onde ord, fordreje hans mund på deres vej ud, som var det gift han brækkede op. Vi beder ham spørge om

¹ rabbiner: en jødisk religiøs leder

hvad vi har i vente, hvor meget længere vi skal blive her, hvad der er blevet af vores kvinder. Alt muligt spørger vi om. Men han siger nej, at han ikke vil spørge. Denne Flesch er meget uvillig til at oversætte disse isnende tyske sætninger til italiensk, og han nægter at fremføre vores spørgsmål på tysk, fordi han ved det er nytteløst.

5 Han er en tysk jøde på cirka halvtreds år, med et langt ar tværs over den ene kind fra engang han kæmpede mod italienerne ved Piave.¹ Han er en indelukket, tavs mand, som jeg føler instinktiv respekt for, da jeg kan mærke at han er begyndt at lide før os.

Tyskeren går igen, og vi er nu helt stille, skønt vi skammer os over vores tavs-
10 hed. Det er stadig nat og vi spekulerer på om dagen nogensinde vil komme. Så går døren op igen, og en mand i sribet tøj kommer ind. Han er anderledes end de andre, ældre, med briller, et mere civiliseret ansigt, og meget mindre robust. Han taler italiensk til os.

Vi er blevet trætte af at forbavses. Vi føler os som tilskuere til et vanvittigt
15 teaterstykke, et af den slags med hekse, ånder og djævl. Hans italiensk er dårligt og med kraftig udenlandsk accent. Han holder en lang tale, er meget høflig og prøver at svare på alle vores spørgsmål.

Vi er i Monowitz, i nærheden af Auschwitz, i øvre Schlesien, et område beboet af en blanding af polakker og tyskere. Denne lejr er en arbejdslejr, *Arbeitslager* som
20 man siger på tysk; alle fangerne (der er cirka ti tusind) arbejder på en gummifabrik der hedder Buna, og derfor kalder de også lejren for Buna.

Vi får sko og klæder, nej, ikke vores egne. Andre sko, andre klæder, magen til hans. Lige nu er vi nøgne fordi vi skal i bad og desinficeres, og det skal ske umiddelbart efter reveillen², for ingen kommer ind i lejren uden at være blevet desinficeret.

25 Naturligvis vil der være arbejde der skal gøres, alle her må arbejde. Men der findes arbejde og arbejde. Han fungerer for eksempel som læge. Han er ungarsk læge og har studeret i Italien, og derfor er han lejrens tandlæge. Han har været i arbejdslejren i fire år (ikke i denne her: Buna har kun eksisteret i et år og seks måneder), men vi kan jo se at han har det ganske godt og ikke er alt for tynd. Hvorfor er han
30 i lejren? Er han jøde som os andre? "Nej", siger han ligeud, "jeg er forbryder."

Vi stiller ham mange spørgsmål, og nogle af dem ler han af, og det er tydeligt at han undgår visse emner. Han taler ikke om kvinderne. Han siger de har det godt, at vi snart får dem at se igen, men han siger ikke hvor eller hvordan. I stedet fortæller han os mange andre ting, sære og usandsynlige, så måske gør også han
35 nar af os. Han siger at der er koncerter og fodboldkampe hver søndag. Han siger at den der er god til at bokse, kan blive kok. Han siger at den der udfører et ordentligt stykke arbejde får præmie-kuponer som man kan købe tobak og sæbe for. Han siger at vandet faktisk ikke er drikkeligt, men at man hver dag får kaffesurrogat i stedet, som ingen dog drikker, for den suppe man får er så vandet at den sagtens kan holde

¹ engang han kæmpede mod italienerne ved Piave: slag i første verdenskrig

² reveillen: morgenvækningen

tørsten fra livet. Vi beder ham om at skaffe os noget at drikke, men han siger at det kan han ikke, at han er kommet i al hemmelighed for at se til os, på trods af SS'ernes ordrer, da vi endnu ikke er blevet desinficeret, og at han straks må gå igen. Han er kommet fordi han godt kan lide italienere, og fordi han "har en smule hjerte", som han siger. Vi spørger ham om der er andre italienere i lejren, og han siger at nogle er der, ganske få, han ved ikke hvor mange, og straks skifter han emne. Så var der en klokke der ringede, og han forsvandt skyndsomst, mens vi stod målløse og urolige tilbage. Nogle føler sig lettede, men ikke jeg. Jeg tror stadig at selv denne tandlæge, denne uforståelige person, ville more sig lidt på vores bekostning, og jeg tror ikke et ord af hvad han har sagt.

Til denne klokkes kimen hører vi den tavse, mørke lejr vågne op. Pludselig strømmer der kogende vand ud af bruserne – to minutters velsignelse. Men straks efter kommer fem mænd styrtende (måske er det barbererne) og under høje hyl og ublide skub jager de os våde og dampende ud i det iskolde tilstødende rum. Her kaster andre råbende mennesker underlige laser hen mod os og stikker et par nedslidte sko med træsåler i hænderne på os. Vi når ikke at forstå hvad der sker før vi allerede står ude i det fri, i den blå og iskolde morgensne, barfodede og nøgne, med de nye klæder over armen, hundrede meter fra den nærmeste barak som vi skal løbe hen til. Endelig får vi lov at klæde os på.

Da vi er færdige bliver hver især stående for sig selv. Vi tør ikke løfte blikket for at se på hinanden. Der er ingen spejle, men vores spejlbillede er der alligevel, gengivet i hundrede ligblege ansigter, i hundrede ynkelige og snavsede marionetdukker. Nu er vi blevet forvandlede til samme slags spøgelser vi så i går aftes.

For første gang forstod vi at sproget mangler ord for at udtrykke en sådan krænkelse, en sådan nedbrydning af et menneske. På et øjeblik, med en næsten profetisk intuition, gik virkeligheden op for os: Vi havde nået bunden. Ingen kunne synke dybere. En ynkeligere menneskelig situation findes ikke, er utænkelig. Alt havde de taget fra os, klæder, sko, selv håret. Ingen hørte på os når vi talte, eller forstod os i hvert fald ikke. Også vores navn vil de tage fra os, og skal vi bevare det må vi selv finde styrken til at gøre det, for at der bag dette navn skal blive noget tilbage af os, sådan som vi engang var.

Vi ved at vi får vanskeligheder med at blive forstået, og det er kun godt. Men tænk blot hvilken betydning der ligger i selv vores mindste små vaner, i de hundrede små ting selv den fattigste tigger har: et lommeørklæde, et gammelt brev, et fotografi af en kær person. Disse ting er en del af os, som en arm eller et ben. Det er ikke muligt at tage dem fra os, for vi vil straks finde andre der kan erstatte de gamle, andre ting som er vores, som vi kan identificere os med og som kan hjælpe os med at huske.

Forestil dig et menneske som med et fjernes fra alle han elsker, fra sit hjem, sit daglige liv; som bliver frataget sine klæder, kort sagt alt hvad han ejer og har. Han forvandles til en tom skal, reduceres til lidelser og behov, glemmer både ære

og værdighed, thi den der mister alt mister ofte sig selv. Han bliver til et menneske hvis liv eller død man kan handle med efter forgodtbefindende, i bedste fald efter nytteprincippet. Når det er sagt forstår man bedre den dobbelte betydning af ordet "udryddelseslejr", og det jeg prøver at udtrykke når jeg siger "at nå bunden".

5   *Häftling*: Jeg har lært at jeg er en *Häftling*, en fange. Mit navn er 174 517. Vi er blevet døbt, og så længe vi lever skal vi bære det tatoverede mærke på vores venstre arm.

Operationen gjorde ikke særlig ondt og var hurtigt overstået. De stillede os i en lang række, og en for en, i alfabetisk orden efter vores navne, gik vi forbi en effektiv officer, bevæbnet med et spidst redskab der endte i en meget kort nål. Det syntes at være den egentlige indvielse: Alene ved "at fremvise nummeret" får vi brød og suppe. Der gik adskillige dage med adskillige slag og skub før vi vænnede os til at vise vores nummer så hurtigt, at der ikke gik uorden i den daglige udlevering af madrationer. Og uger og måneder før vi vænnede os til at blive tiltalt på tysk. Og i 15 mange dage, hvor erindringen om frihed stadig fik mig til at dreje håndleddet for at se hvad klokken var, blev jeg ironisk mindet om mit nye navn, et nummer tatoveret med blålige bogstaver under huden.

Først meget senere, og langsomt, gik det op for os at der bag Auschwitz' numre gemte sig en uhyggelig videnskab, der systematiserede de forskellige stadier af den 20 europæiske jødedoms tilintetgørelse. For lejrens gamle sagde numrene alt. Hvornår man var ankommet til lejren, hvilken fangetransport man var ankommet med, og derfor ens nationalitet. Alle behandler numrene fra 30.000 til 80.000 med stor respekt. Af dem er der kun nogle hundrede tilbage, de få overlevende fra de polske ghettoer. I handelssituationer er det klogt at holde ekstra godt øje med numrene fra 25 116.000 til 117.000. Af dem er der kun cirka fyrre tilbage, men det er grækerne fra Saloniki, og dem kan man hurtigt blive snydt af. De høje numre derimod har en komisk klang, som "rus"¹ eller "rekrut"² i det almindelige liv. Et typisk højt nummer er en korpulent, godlidende tåbe, som man kan bilde ind at infirmeriet³ udleverer læderstøvler til alle med sarte fødder, og som kan overtales til at løbe et ærinde mens 30 man "passer på" hans suppeskål så længe. Ham man kan sælge en ske for tre brødrationer: eller sende hen til den skrappeste Kapo⁴ for at spørge (det er engang sket for mig!) om det er sandt at han har ansvaret for lejrens *Kartoffelschalkommando*, kartoffelskrællerkommandoen, og om det er muligt at blive indrulleret i den.

35 I øvrigt foregik hele indsættelsen i denne for os ukendte og hemmelige orden på en grotesk og sarkastisk måde. Da tatoveringen var overstået lukkede de os inde i en tom barak. Køjerne var redt, men vi havde fået strenge forbud mod så meget som at sætte os på dem. Således vandrede vi formålsløst omkring det meste af dagen på

1 rus: førsteårsstuderende på videregående uddannelser

2 rekrut: nystartet soldat

3 infirmeri: sygehus eller sygeafdeling

4 Kapo: en fange, der i lejren er forfremmet til fangevogter for de øvrige fanger

den begrænsede plads vi havde til rådighed, stadig plagede af en ulidelig tørst helt tilbage fra rejsen. Så går døren op og ind træder en dreng med det sribede tøj på. Han ser rimelig civiliseret ud, er lille, mager og har lyst hår. Han taler fransk og vi kaster os over ham med en strøm af spørgsmål som vi indtil nu forgæves har stillet
5 alle andre.

Men han er ikke særlig villig til at svare. Ingen vil svare os. Vi er nye, vi har ingenting og vi ved ingenting. Hvorfor spille tiden på os? Han forklarer os modvilligt at alle de andre er ude at arbejde og først kommer tilbage om aftenen. Selv er han lige blevet udskrevet fra infirmeriet her til morgen, derfor er han fritaget i dag. Jeg
10 spurgte ham (med en naivitet som allerede et par dage senere forekom mig utrolig), om vi i det mindste fik vores tandbørster tilbage. Han smilede ikke, men med ansigtet fortrukket i intens foragt hvædede han: "*Vous n'êtes pas à la maison*". Og det er det omkvæd vi hører alle gentage: Tror du, du er hjemme hos dig selv? Det her er ikke et sanatorium. Den eneste udgang er gennem skorstenen. Hvad betød det? Det
15 skulle vi hurtigt nok finde ud af.

Og det var lige hvad vi gjorde. Drevet af tørst opdagede jeg uden for vinduet en smuk istap som jeg sikkert kunne nå. Jeg åbnede vinduet og knækkede istappen af. Men straks blev den brutalt snuppet fra mig af en stor, stærk vagt der skridtede omkring derude. "*Warum?*" spurgte jeg ham på mit dårlige tysk. "*Hier ist kein wa-*
20 *rum*", her er der ikke noget der hedder hvorfor, svarede han og skubbede mig brutalt ind igen.

Forklaringen er afskyelig men enkelt: på dette sted er alt forbudt, uden begrundelse, det er formålet med lejren. Ville vi overleve måtte vi hurtigt og grundigt lære Dantes¹ ord:

Her har du ej den Hellige for øje!
Her kan du ej på Serchio² vugge.

Time for time slæber denne første dag i helvedes forgård sig til ende. Mens solen går ned i en forvirring af store, blodrøde skyer lader de os omsider komme ud af barakken. Giver de os mon noget at drikke? Nej. Endnu en gang stiller de os på række; de fører os ud på en stor plads midt i lejren og fordeler os pedantisk i grupper. Så sker der ingenting i en time. Det synes som om vi venter på nogen.

Et orkester begynder at spille ved siden af indgangen til lejren. Det spiller
35 *Rosamunda*, en velkendt sentimental slager, og det virker så mærkeligt på os at vi kommer til at fnise. En svag lettelse breder sig, måske er alle disse ceremonier ikke andet end en farce i teutonisk³ stil. Men efter *Rosamunda* fortsætter orkestret med at spille marcher, den ene efter den anden, og pludselig kommer grupper af vore

¹ Dante: Italiensk renæssancedigter, som har skrevet værket *Den guddommelige komedie* (1321). Værket er bygget op som en rejse igennem de tre riger, Helvede, Skærsilden og Paradiset

² Serchio: flod i Toscana i Italien

³ teutonisk: germansk (tysk)

kammerater til syne. De er på vej hjem fra arbejdet. De vandrer af sted i rækker med fem i hver, i en ejendommelig gangart, stive og unaturlige, som dukker lavet af knogler uden led. Men alle bevæger sig omhyggeligt i takt til orkestret.

De stiller sig op ligesom os på den store plads, efter helt præcise regler. Da den sidste gruppe er kommet ind i lejren tæller de os igen og igen, i over en time. Langvarige kontroller foretages, og alle synes at ende hos en mand i stribet tøj. Til sidst aflægger han rapport til en lille gruppe SS'ere i fuld krigsuniform.

Endelig (det er mørkt nu, men lejren er kraftigt oplyst af blinklys og projektører) høres råbet "*Absperre!*"¹, og straks opløses alle grupper i en stor forvirring. Ingen går stift og ret som før, men slæber sig af sted under tydelige anstrengelser. Jeg ser at alle har en blikskål i hånden eller i bæltet.

Vi nyankomne vandrer også rundt i mængden, på jagt efter en stemme, et venligt ansigt eller en tolk. To drenge sidder på jorden og læner sig op ad en barak. De ser meget unge ud, ikke en dag over seksten, begge med ansigter og hænder tilso-
dode. En af dem kalder på mig da jeg går forbi og stiller mig nogle spørgsmål på et tysk jeg ikke forstår. Så spørger han mig hvor vi kommer fra. "Italien", svarer jeg. Der er så meget jeg gerne ville spørge ham om, men mit tyske ordforråd er særdeles begrænset.

"Er du jøde?" spørger jeg ham.

"Ja, polsk jøde."

"Hvor længe har du været i lejren?"

"Tre år", og han stikker tre fingre op i luften. Han må være kommet som barn tænker jeg med rædsel. På den anden side betyder det at i det mindste nogen herfra overlever.

"Hvad er dit arbejde?"

"*Schlosser*"², svarer han. Jeg forstår ikke: "*Eiser; Feuer*", (jern, ild) bliver han ved og gør tegn med hænderne som en der slår med hammer på en esse. Han er altså smed.

"*Ich Chemiker*", siger jeg, og han nikker alvorligt med hovedet. "*Chemiker gut*". Men alt dette vedrører en fjern fremtid. Det der plager mig i dette øjeblik er tørst.

"Drikke, vand. Vi ingen vand", siger jeg til ham. Han ser på mig med et alvorligt næsten strengt blik og konstaterer klart: "Drik ikke vand, kammerat", og så andre ord som jeg ikke forstår.

"*Warum?*"³

"*Geschwollen*"⁴, svarer han kryptisk. Jeg ryster på hovedet. Har ikke forstået. "Oppustet", – prøver han, laver basunkinder og frembringer en monstrøs svulst på maven med hænderne. "*Warten bis heute Abend*." Vente til i aften, oversætter jeg ord for ord.

1 *Absperre*: Luk

2 *Schlosser*: klejnsmed

3 *warum*: hvorfor

4 *Geschwollen*: opsvulmet

Så siger han: "*Ich Schlome. Du?*" Jeg fortæller ham mit navn og han spørger: "Hvor er din mor?"

"I Italien." Schlome bliver forbavset. En jøde i Italien? "Ja." Jeg forklarer så godt jeg kan, "skjult, ingen ved hvor, løbet bort, taler ikke, ingen ser hende." Han har forstået. Så rejser han sig, går langsomt hen til mig og omfavner mig frygtsomt. Episoden er forbi og jeg føler mig fuld af en tristhed så alvorlig at den nærmer sig glæde. Jeg så ikke Schlome siden, men jeg har aldrig glemt hans blide og alvorlige barneansigt der bød mig velkommen på tærskelen til dødens hus.

Vi har mange ting at lære, men nogle af dem kan vi allerede. Vi har allerede en vis ide om lejrens topografi. Vores lejr er bygget som et kvadrat hvis sider er cirka seks hundrede meter lange, omgivet af to pigtrådshegn, hvoraf det inderste er elektrisk. Den består af tres træbarakker som kaldes Blocks, hvoraf ti endnu ikke er færdige. Derudover er der køkkenregionen, bygget af mursten. En eksperimentafdeling ledet af en gruppe privilegerede *Häftlinge*. Barakkerne med brusebad og latriner, en til hver gruppe på seks eller otte Blocks. Udover disse er visse Blocks reserveret til specielle formål. Først og fremmest en gruppe på otte, i den yderste østlige ende af lejren, der fungerer som infirmeri og ambulatorium¹. Så er der Block 24 som er en *Krätzeblock*² reserveret til smitsom fnat; Block 7 som ingen almindelig *Häftling* nogensinde har været i, reserveret til *Prominenz*; det vil sige aristokratiet, de internerede der har lejrens fornemste pligter; Block 47, reserveret til de *Reichsdeutsche* (de tyske ariere, politikere eller kriminelle); Block 49, kun til Kapo'er; Block 12, hvoraf halvdelen bruges af *Reichsdeutsche* og Kapo'er, mens den anden fungerer som kantine, det vil sige udleveringscenter for tobak, insektpulver og lejlighedsvis også andre artikler; Block 37 der indeholder kvartermesterens kontor og arbejdskontoret; og endelig Block 29 hvis vinduer altid er lukkede fordi det er en *Frauenblock*, lejrens bordel, betjent af polske *Häftling*-piger og udelukkende reserveret de *Reichsdeutsche*.

De almindelige beboelses-Blocks er opdelt i to afdelinger. I den ene (*Tagesraum*) bor barakkens Kapo med sine venner. Der står der et langt bord, stole og bænke. Overalt ligger der bunker af ting i kraftige farver, fotografier, udklip fra ugeblade, tegninger, kunstige blomster, pyntegenstande. På væggene hænger der store indskrifter, ordsprog og rim i en særlig orden, efter disciplin og hygiejne. I et hjørne en hylde med Block-frisørens redskaber, øseskeerne til at uddele suppe med og to gummiknipler, den ene massiv den anden hul, begge til at opretholde samme disciplin. Den anden halvdel er sovesal. Der er kun et hundrede og otteogfyrre køjer i tre niveauer, så tæt på hinanden som celler i et bistade, helt op til loftet så hele rummet udnyttes, og kun adskilt af tre gange. Her bor de almindelige *Häftlinge*, to hundrede til to hundrede og halvtreds i hver barak, hvorfor der altså må ligge to mænd i de fleste af køjerne, som er lavet af transportable træplanker og dækket af en tynd strå-

¹ *ambulatorium*: undersøgelses- og behandlingssted for patienter, som ikke er indlagt

² *Krätzeblock*: fnatblok

sæk og to tæpper.

Gangene er så snævre at to mennesker dårligt kan gå forbi hinanden, og det samlede gulvareal så lille at alle barakkens beboere ikke kan være der på samme tid, medmindre halvdelen af dem ligger i køjerne. Altså forbud mod at gå ind i blokke
5 hvor man ikke hører til.

Midt i lejren ligger den kæmpemæssige appel-plads, hvor vi samles om morgenen for at danne arbejds hold, og hvor vi bliver talt igen om aftenen. Foran appelpladsen er der en strimmel græs, omhyggeligt slået, hvor galgerne stilles op når der er brug for dem.

10 Vi lærte snart at lejrens gæster er opdelt i tre kategorier: kriminelle, politiske og jøder. Alle har stribet tøj på, alle er *Häftlinge*, men de kriminelle har en grøn trekant siddende over nummeret på deres jakker, de politiske en rød, og jøderne, som der er flest af, har den røde og gule jødestjerne. Der er også SS'ere, men kun ganske få, og de bor ikke i lejren, så dem ser vi sjældent. Vores egentlige befalingsmænd er
15 de grønne trekanter. De har hånds- og halsret over os, og det har to andre kategorier også, hvis de vil hjælpe til, og det er der mange der vil.

Vi har også lært andre ting, mere eller mindre hurtigt, alt afhængigt af vores intelligens. At svare "*Jawohl*", aldrig at stille spørgsmål, altid lade som om vi har forstået. Vi har lært hvad mad er værd. Også vi skraber nu omhyggeligt bunden
20 af madskålen, og vi holder den helt ind under hagen når vi spiser brød så ikke en krumme går til spilde. Vi ved også at det ikke er det samme at få en slevfuld suppe fra toppen som fra bunden af gryden, og vi er allerede i stand til at vurdere hvor i køen det bedst kan betale sig at stå.

Vi har lært at alt kan bruges. Ståltråd til at snøre vores sko med, tøjstumper
25 til at binde om fødderne, gammelt papir til (illegalt) at stoppe vores jakker med for at beskytte os mod kulden. På den anden side har vi også lært at alt kan blive stjålet, eller rettere automatisk bliver stjålet så såre vi ikke er opmærksomme. Og for at undgå det har vi lært kunsten at sove med hovederne på vores jakker som vi har snøret sammen om alle vores ejendele, fra madskålen til skoene.

30 Vi kender nu en hel del af lejrens regler, som er utroligt komplicerede. Forbudene er utallige: at komme tættere på pigtråden end to meter, at sove med jakken på, eller uden bukser, eller med huen på hovedet; at bruge visse bruserum eller latriner som er "*nur für Kapos*", eller "*nur für Reichsdeutsche*"; ikke at gå i brusebad den foreskrevne dag, eller at gå der på dage som ikke er foreskrevne; at gå ud af barakken med uknappet jakke, eller med opslået krave; at have papir eller halm under
35 tøjet som beskyttelse mod kulden; at vaske sig hvis ikke man er nøgen til bæltstedet.

De ritualer der skulle overholdes var utallige og meningsløse. Hver morgen skulle man rede sin "seng" så den blev helt flad og glat; smøre sine mudrede og
40 afskyelige støvler ind i det dertil egnede maskinfedt; skrabe mudder kager af sit tøj (maling, fedt og rustpletter var dog tilladt); om aftenen skulle man gennem en lu-

sekontrol og en fodvaskningskontrol; om lørdagen have sit skæg og hår barberet, reparere eller få sine pjalter repareret; om søndagen undergå en mere gennemgribende kontrol for hudsygdomme og for knapper i ens jakke. Dem skulle der være fem af.

5 Dertil kommer utallige andre ting som normalt ikke er vanskelige, men som her bliver til et problem. Når ens negle vokser skal de klippes, hvilket kun kan ske med tænderne (hvad tåneglene angår var den evige kontakt med skonæserne tilstrækkeligt); hvis en knap falder af må man binde den fast med et stykke ståltråd; hvis man skal på toilettet eller i vaskerummet må man tage alt med sig, altid og
10 overalt, og når man vasker sit ansigt må man holde sin tøjbylt fastklemmt mellem knæene. Andet er der ikke at gøre hvis man vil undgå at den bliver stjålet. Hvis en sko klemmer må man om aftenen indfinde sig til en slags ceremoni under hvilken der bliver byttet sko. Her kommer menneskets snedighed virkelig på en prøve, for midt i denne utrolige bunke må man være i stand til med et enkelt blik at gætte hvilken
15 sko (ikke hvilket par), der passer. Er valget først taget er det ikke tilladt at vælge om igen.

Og tro nu ikke at skoproblemet er sekundært i lejren. Døden begynder med skoene. For de fleste af os viser skoene sig at være veritable torturinstrumenter der, efter kun få timers march, kan forårsage pinefulde sår med livsfarlige infektioner
20 som følge. Den der har disse sår, tvinges til at gå som om han slæbte en galejsslaves lænke efter sig (derfor går denne hær af genfærd så underligt når de kommer hjem om aftenen). Han kommer sidst overalt, og overalt slår man ham. Han kan ikke undslippe hvis de løber efter ham; hans fødder hæver, og jo mere de hæver, jo mere ulidelig bliver kontakten med skoens træ og stof. Til sidst er der kun hospitalet tilbage,
25 men at komme på hospitalet med diagnosen "*dicke Füsse*", tykke fødder, er utrolig farligt, for alle ved, især SS'erne, at netop her kan den lidelse ikke kureres.

Og så er jeg ikke engang nået til arbejdet endnu, som er en tilsvarende gordisk knude af love, tabuer og problemer.

Vi arbejder alle sammen, undtagen de syge (at blive sygemeldt kræver i sig selv et vigtigt fond af viden og erfaring). Hver morgen forlader vi lejren i afdelinger
30 for at drage til Buna. Hver aften vender vi tilbage i afdelinger. Hvad arbejdet angår er vi opdelt i cirka to hundrede *Kommandos*, hvoraf hver består af mellem femten og et hundrede og halvtreds mand under ledelse af en Kapo. Der findes gode og dårlige *Kommandos*. For størstepartens vedkommende beskæftiger de sig med transportmidler, og arbejdet er ganske hårdt, især om vinteren, om ikke af andre grunde
35 så fordi det altid foregår udendørs. Der er også *Kommandos* som beskæftiger specialister (elektrikere, smede, murere, svejsere, mekanikere, cementarbejdere, osv.), alle knyttet til et særligt værksted eller en speciel afdeling i Buna, og mere eller mindre direkte afhængige af civile formænd, mestendels tyskere eller polakker. Dette
40 gælder naturligvis kun i arbejdstiden. Resten af dagen får specialarbejderne (der er højst tre eller fire hundrede i alt) samme behandling som almindelige arbejdere.

Udvælgelsen af arbejdere til de forskellige *Kommandos* foregår i et særligt kontor i lejren, en *Arbeitsdienst* som hele tiden er i kontakt med direktionen i Buna. Denne *Arbeitsdienst* tager sine beslutninger på basis af ukendte kriterier, ofte og åbenlyst på basis af protektion¹ og korruption, således at den der kan skaffe sig nok at spise
5 ofte opnår en god plads i Buna.

Arbejdstiden skifter med årstiden. Alle timer med lys er arbejdstimer, således at man fra minimum om vinteren (8-12 og 12.30-16) øger timeantallet til maksimum om sommeren (6.30-12 og 13-16). Ingen *Häftlinge* må under nogen omstændigheder arbejde når det er mørkt eller når tågen ligger tæt, mens der arbejdes normalt både
10 når det regner og sner, eller (hvilket sker ret hyppigt) hvis der blæser en stærk vind fra Karpaterne². Grunden til denne regel er at mørket eller tågen kan give muligheder for flugtforsøg.

Hver anden søndag er almindelig arbejdsdag. På såkaldte frisdage arbejder man ikke i Buna, men med vedligeholdelse af lejren, således at regulære fridage er
15 overordentlig sjældne.

Sådan er vores liv. Hver dag, *Ausrücken* og *Einrücken*, efter den fastsatte rytme; ud og hjem; arbejde, sove og spise; blive syge, komme sig igen eller dø.

... Og hvor længe? Men de gamle ler ad dette spørgsmål som kun nyankomne stiller. De ler og svarer ikke. For dem er problemet om en fjern fremtid blegnet for
20 måneder og år siden; den har ingen betydning i forhold til de meget mere presserende og konkrete problemer med den nære fremtid: hvor meget vi vil få at spise i dag, om det sner, om der er kul der skal aflæsses.

Var vi fornuftige ville vi affinde os med at vores skæbne er komplet ukendt, at alle gisninger er nytteløse og urealistiske. Men menneskene er kun sjældent fornuftige når deres egen skæbne står på spil. De foretrækker under alle omstændigheder
25 ekstreme tilstande. Alt efter vores karakteregenskaber er nogle umiddelbart overbevist om at alt er tabt, at ingen kan leve her, at afslutningen er umiddelbart forestående og uigenkaldelig. Andre er overbeviste om at hvor hårdt det øjeblikkelige liv end er, må frelsen være nær og sandsynlig, og at vi, ved troens og styrkens hjælp,
30 vil gense vore hjem og vore kære. De to kategorier af henholdsvis pessimister og optimister er dog ikke klart definerede, ikke fordi lejren er fuld af agnostikere³, men fordi de fleste fanger ingen erindring og intet tilhørsforhold har længere, hvorfor de svinger frem og tilbage mellem de to yderpunkter, alt afhængigt af deres øjeblikkelige situation eller af de medfanger de kommer til at tale med.

35

Derfor har jeg altså nået bunden. Når det er nødvendigt lærer man hurtigt at fortrænge både fortid og fremtid. Fjorten dage efter min ankomst led jeg allerede af den berømte sult, en kronisk sult som er ukendt for frie mennesker, en sult som får

¹ *protektion*: når en indflydelsesrig person støtter eller beskytter en udvalgt anden person

² *Karpaterne*: bjergkæde i Central- og Østeuropa

³ *agnostiker*: person, der mener, at det er umuligt at opnå en sikker viden om virkelighedens inderste væsen, herunder at det er umuligt at besvare spørgsmålet om Guds eksistens

en til at drømme om natten, og som lejrer sig i alle ens lemmer. Jeg har for længst lært ikke at lade mig bestjæle, og finder jeg noget, en ske, et stykke snor, en knap, som jeg kan tilegne mig uden fare for afstraffelse, putter jeg det i lommen som var det min naturlige ret. På hælene har også jeg de følelsesløse sår som ikke vil hele.

5 Jeg skubber vogne, skovler jord, får valne¹ hænder i regnen og ryster som et espeløv i vinden. Min krop er ikke min længere; min mave er svullen, mine lemmer radmagre, ansigtet oppustet om morgenen og indfaldent om aftenen. Nogle af os er gule i huden, andre grå. Ses vi ikke i et par dage kan vi ikke genkende hinanden.

10 Vi italienere havde besluttet at mødes hver søndag aften i et hjørne af lejren, men det holdt vi hurtigt op med, det var for trist at finde færre og færre hver gang, og at se hinanden stadig mere deforme og elendige. Desuden var det for trættende at gå de få skridt, og når vi endelig sås skulle vi både huske og tænke, og den slags var det bedst at lade være med.